

Božo Madžar

DJELATNOST MAĐARSKOG I AUSTRIJSKOG TRGOVAČKOG MUZEJA U SARAJEVU ZA VRIJEME AUSTROUGARSKE UPRAVE

Okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. godine pružila se prilika Austriji i Mađarskoj, ne samo da dođu do jeftinih sirovina i ruda, nego i da povoljno plasiraju svoje industrijske proizvode. Investicije za gradnju željeznica i puteva, gradnju raznih vojnih objekata i upravnih zgrada, zatim početak razvoja rudarstva i domaće industrije u Bosni i Hercegovini usloveli su potrebu uvoza opreme i raznih drugih proizvoda. Krug potrošača industrijske i potrošne robe znatno je proširen, naročito obzirom na broj vojske, činovništva i gradskog stanovništva, što je takođe usloвило veći uvoz ovih roba u Bosnu i Hercegovinu.

Domaća trgovina u Bosni i Hercegovini bila je usitnjena i neorganizovana, tako da nije bila u stanju iskoristiti ovu konjunkturu koja se javila u vidu sve većih potreba privrede i stanovništva za robom. Tu mogućnost iskoristile su mađarske i austrijske firme, razna akcionarska društva, trgovački agenti, banke itd. kojima je okupaciona uprava davala razne olakšice. Pored čitavog niza stranih preduzeća, na bosanskohercegovačkom tržištu u poslovima plasmana robe javljaju se i dvije kulturne ustanove: Mađarski trgovački muzej iz Budimpešte i Austrijski trgovački muzej iz Beča. To su ustanove koje su finansirane od strane svojih vlada, a jedan od glavnih njihovih zadataka bio je plasman industrijske robe na području gdje su djelovale. U Bosni i Hercegovini djelatnost ovih ustanova bila je isključivo privrednog karaktera, a samo su nominalno vođene kao kulturne ustanove.

Prvi se na tržištu Bosne i Hercegovine javio Mađarski trgovački muzej (MTM), koji je imao dugu tradiciju u svojoj djelatnosti, a proširio je bio rad preko svojih filijala i van granica Austro-Ugarske Monarhije — u Beogradu, Sofiji, Carigradu itd. Dužnost filijala Mađarskog trgovačkog muzeja bila je da daju informacije o mađarskoj robi, da sklapaju ugovore, da izlažu uzorke proizvoda mađarske industrije i zanatstva itd.

Već 1899. godine Direkcija MTM uputila je svoga službenika Edvarda Serelmana u Sarajevo, koji je, zahvaljujući poznavanju našeg jezika, uspostavio kontakte sa našim domaćim poslovnim ljudima, sakupio informacije o potrebama Sarajeva za mađarskom robom,

proveo propagandu za plasman ove robe i pripremio otvaranje filijale ovoga Muzeja u Sarajevu.¹ Na uglu Latinske ćuprije (Principov most) i Apelovog keja (Obala) uređene su prostorije za smještaj Filijale MTM i za izložbu uzoraka mađarske industrije i zanatstva.²

Prema Statutu Filijale MTM u Sarajevu, glavna dužnost Filijale bila je unapređenje prodaje mađarske robe u Sarajevu i cijeloj Bosni i Hercegovini.³ U kancelariji Filijale davane su sve potrebne informacije o mađarskoj robi i uslovima kupovine, a u izložbenim prostorijama su članovi Muzeja, mađarski trgovci i industrijalci, izlagali uzorke robe. Direkcija Muzeja iz Budimpešte bila je po ovom Statutu dužna da u Bosnu i Hercegovinu šalje sve licitacije mađarskih vlasti ili javnih zavoda u vezi sa nabavkama robe i da daje podatke o projektima koji su skupčani sa nabavkama, kao i o svim drugim događajima koji se tiču interesa privrede Bosne i Hercegovine.

Upravitelja sarajevske Filijale MTM imenovao je Muzej, ali je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu davala saglasnost. Po Statutu, upravitelju je dodano vijeće od četiri člana, koji su birani iz reda sarajevskih trgovaca na godinu dana. I ovdje je bila potrebna saglasnost Zemaljske vlade. Odmah na početku Vlada je tražila da u sastav ovoga savjeta uđu dva Srbina, jedan Musliman i jedan Jevrej, pa su imenovani Muhamed Užićanin, Vaso Stanišić, M. D. Babić i Izidor I. Salom, sarajevski trgovci.⁴

Zemaljska vlada imala je takođe pravo nadzora nad cjelokupnim radom Filijale i to preko svoga povjerenika. On je imao pravo da učestvuje u vijećanjima, vrši pregled poslovnih knjiga i prepiske, blagajničkih poslovanja itd, a mogao je i da obustavi izvršenje zaključaka koji nisu u skladu sa zemaljskim zakonima i naredbama. Dužnost Vladinog povjerenika bila je dalje da Vladi redovno dostavlja izvještaje o djelatnosti Filijale, a Vlada ih je upućivala Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, koje je bilo nadležno za poslove Bosne i Hercegovine.

Pored svih ovih mjera kontrole, koje je prema Statutu Filijale imala Zemaljska vlada, ipak je Zajedničko ministarstvo upozorilo na opasnost od prevelikog osamostaljenja Filijale, pa je predložilo da se upravitelji češće mijenjaju.⁵

Djelatnost Filijale MTM Zemaljska vlada je pratila sa interesovanjem, pa je bila spremna da iz svojih sredstava odobri i subvenciju za podmirenje troškova Filijale. Još prije otvaranja sarajevske Filijale MTM u Sarajevu Zajedničko ministarstvo finansija dalo je odobrenje Zemaljskoj vladi da može Filijali isplaćivati godišnju subvenciju u visini od 2.000 forinti.⁶ Odlučeno je da se subvencija odobri

¹ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Fond Zajedničkog ministarstva finansija (ZMF) broj 4687/BH 1890.

² Isto. Pismo mađarskog ministra trgovine Kostu Hermanu u Sarajevo.

³ Sarajevski list 37/1890, str. 2

⁴ ABH, ZMF br. 1656/BH 1889. O izmjenama Statuta MTM vidi brojeve istog fonda i to: 10615/BH 1890, 11020/BH 1890. i 2052/BH 1891.

⁵ ABH, ZMF br. 2052/BH 1891. i br. 10615/BH 1890.

⁶ ABH, ZMF, br. 4849/BH 1889.

za pet narednih godina, ali je Vlada skoro svake godine ipak tražila odobrenje od Zajedničkog ministarstva finansija, obrazlažući opravdanost ovoga izdatka.⁷ Po mišljenju Vlade Filijala pomaže i privredi okupiranih zemalja jer uvodi u poslovne odnose solidne mađarske firme, a onemogućuje nesolidnu trgovinu putem agenata, koji su prodavali skuplje i često nesolidnu robu.⁸ Šef Zemaljske vlade Apel uvjeravao je nadležne da je potpuno zadovoljan radom Filijale i da je ona ispunila očekivanja.⁹

Tek 1906. godine, kada je otvorena i ekspozitura Austrijskog trgovačkog muzeja za koju je takođe tražena ista subvencija, Vlada je zatražila od Zajedničkog ministarstva odobrenje da prekine sa davanjem dotacija, jer oskudijeva u sredstvima. Zajedničko ministarstvo je dalo svoje odobrenje na ovaj Vladin prijedlog.¹⁰

Osim redovne godišnje subvencije Vlada je Filijali MTM istovremeno odobravalala i slobodnu upotrebu štambila u vođenju poslovnih knjiga i poslovne korespondencije, što je značilo oslobađanje od izvjesnih vrsta dažbina.¹¹ Najzad Vlada je plaćala i zakupninu za prostorije Filijale u visini od 1.600 forinti godišnje.¹²

Otvaranje Filijale MTM u Sarajevu

Pripreme za otvaranje Filijale MTM u Sarajevu potrajale su nekoliko mjeseci, jer je trebalo ispostaviti odobrenje Zajedničkog ministarstva finansija i Zemaljske vlade, osposobiti prostorije i dovesti uzorke robe iz Mađarske. Stvarni rad Filijale počeo je u aprilu 1890. godine, a zvanično otvaranje obavljeno je 11. avgusta 1890. godine. Svečanom otvaranju prisustvovali su direktor MTM Nemet, civilni adlatas Kučera, gradonačelnik Fadilpašić, predstavnici privrednog života grada i dr. Nemet je u svom govoru objasnio značaj ove institucije, naročito za plasman mađarske robe, pa je zatražio i pomoć Zemaljske vlade. On nije ni pomenuo kulturnu ulogu svoga Muzeja niti obavezu da recipročno pomaže u plasmanu domaće robe na mađarskom tržištu. Nešto je o tome rekao Kučera, koji je izrazio nadu da će Filijala predstavljati most za izvoz proizvoda Bosne i Hercegovine u Monarhiju i da će tu okolnost znati da iskoriste domaći trgovci.¹³ Isti dan, nakon otvaranja Filijale, Vlada je o tome telegrafski obavijestila ministra Zajedničkih finansija Kalaja.¹⁴

⁷ ABH, ZMF br. 646/BH 1891. i br. 8744/BH 1892.

⁸ ABH, ZMF br. 11586/BH 1894. i br. 12487/BH 1897.

⁹ ABH, ZMF br. 10722/BH 1894, br. 10113/BH 1894. i br. 9534/BH 1894.

¹⁰ ABH, ZMF br. 4567/BH 1906.

¹¹ ABH, ZMF br. 4894/BH 1889. i br. 12487/BH 1897.

¹² ABH, ZMF br. 11586/BH 1894.

¹³ Sarajevski list 96/1890, strana 2.

¹⁴ ABH, ZMF br. 6683/BH 1890.

Još dok je Serelman pripremao otvaranje Filijale, postavljen je za upravitelja Maks Gorovi. Na mjesta pomoćnih službenika postavljena su dvojica domaćih ljudi: Jovan Kezić i Ibrahim Bakarević.¹⁵ Gorovi je rukovodio radom Filijale do 1. februara 1891. godine, a zatim je postavljen Emil Niery, dotadašnji upravitelj filijale MTM u Sofiji.¹⁶ 1894. godine Vlada je ponovo dala saglasnost za postavljanje novog upravitelja Franca Knera,¹⁷ koji je ostao na toj dužnosti do svoje smrti 1897. godine, kada je postavljen Moric Gere.¹⁸ I kasnije su se redovno mijenjali upravitelji, što je bilo u skladu sa nekadašnjim zahtjevom Kalaja.

Godine 1891. nakon razmatranja prvog izvještaja o djelovanju Filijale MTM u Sarajevu, Vlada je došla do zaključka da se rad Filijale svodio uglavnom na Sarajevo. Oko 80% ostvarenog prometa odnosilo se na Sarajevo, pa je zato Vlada predložila da se odmah, još u toku januara 1891. godine, osnuju agenture u Brčkom, Banjaluci i Mostaru. Predviđeno je da u Brčkom rukovodi agenturom Filijale rukovodilac tamošnje štedne kase, u Mostaru Edvard Serelman, osnivač sarajevske Filijale, a u Banjaluci, Josip Farkaš.¹⁹ Ipak su ove agenture osnovane tek u proljeće 1892. godine, a u Brčkom nešto kasnije, jer rukovodilac štedne kase nije uspio da organizuje rad agenture, pa je Direkcija MTM odlučila da i u Brčkom postavi posebnog rukovodioca.²⁰ Pošto su se poslovi širili, ukazala se potreba da se i u Donjoj Tuzli osnuje agentura Filijale MTM u Sarajevu, pa je Filijala 1897. godine zatražila odobrenje za to. Krajem godine dobiveno je ovo odobrenje pa je i u Tuzli osnovana agentura i time je organizacija mreže agentura sarajevske Filijale MTM bila završena.²¹

Prodaja proizvoda Sarajevske ćilimare i drugih erarnih preduzeća preko Filijale MTM

Da bi u Bosni i Hercegovini zaštitila umjetničke zanate, koji su usljed navale jeftinije industrijske robe počeli naglo da propadaju, Zemaljska vlada je osnovala i u svojoj režiji održavala Atelje za umjetničke zanate u Sarajevu, sa filijalama u Foči, Livnu i Konjicu. Osim toga, 1892. godine osnovana je i Zemaljska erarna tkaonica ćilima i Tkaonica beza i veziva.²² Trebalo je takođe riješiti i pitanje prodaje proizvoda ovih preduzeća. U početku su se ćilimi i drugi pro-

¹⁵ ABH, ZMF br. 4687/BH 1890. i Sarajevski list 14/1890, str. 2.

¹⁶ ABH, ZMF br. 880/BH 1891.

¹⁷ ABH, ZMF br. 3262/BH 1894.

¹⁸ ABH, ZMF 6308/BH 1897. i br. 6707/BH 1897.

¹⁹ ABH, ZMF br. 527/BH 1892.

²⁰ ABH, ZMF br. 15402/BH 1894.

²¹ ABH, ZMF br. 14033/BH 1897.

²² Izvještaj o upravi BiH 1906. godine.

izvodi umjetničkog zanatstva upućivali preko firme Hass raznim kupcima ili su direktno slati Birou za bosanskohercegovačko kućno i umjetničko zanatstvo u Beču.

Još u toku priprema za otvaranje Tvornice ćilima, Vlada je pisala Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču da namjerava otvoriti i prodajno mjesto za ćilime, gdje bi bili izloženi svi uzorci proizvoda Cilimare.²³ Priložen je i spisak od 125 eksponata koje je trebalo izložiti, a radilo se o salonskim tepisima, prekrivačima, prostiračima, podmetačima, stazama i sl., i to u raznim veličinama i dezenima.

Vlada je očekivala da će prodajom na ovaj način omogućiti turistima i putnicima koji dolaze u Sarajevo da odmah odaberu i kupe željeni proizvod ili garnituru proizvoda. Međutim, pojavile su se teškoće oko prostorija pa se rok oko otvaranja produžio, iako je bilo zamišljeno da se prodajno mjesto otvori prije otvaranja Cilimare, a da se u početku prodaju proizvodi kućne radinosti.²⁴

Vlada je svoj prijedlog proširila time što je, osim proizvoda Cilimare, predvidjela i prodaju proizvoda ostalih ateljea — u Sarajevu, Foči, Konjicu i Livnu.²⁵ Time bi se zadovoljio interes turista za kupovinu suvenira, kao što su: sitni umjetnički predmeti (broševi, dugmad za košulju, cigarluci i sl.), a koje su izradivali naučnici u ateljeima. Prodajom suvenira bavili su se inače domaći trgovci, koji su, umjesto proizvoda umjetničkog zanatstva, prodavali često i jeftinu vašarsku robu. Dalje je predloženo da se ova prodaja obavlja preko Filijale MTM u Sarajevu, koja je imala odgovarajuće prostorije i opremu za izložbu ovih proizvoda, kao i razvijene poslovne veze, naročito sa mađarskim firmama. Očekivalo se da će Filijala organizovati prodaju ovih proizvoda i u Budimpešti. Druga alternativa je bila da se ova prodaja povjeri nekom sarajevskom trgovcu koji ima lokal u prometnom dijelu grada, ali je Vlada stavila i ogradu da je takva mogućnost malo vjerovatna.²⁶ Zajedničko ministarstvo finansija složilo se sa predlogom Vlade da se preko Filijale MTM u Sarajevu prodaju proizvodi Tvornice ćilima i erarnih ateljea za umjetničko zanatstvo.

Prodaja tepiha i drugih proizvoda preko Filijale počela je u aprilu 1892. godine. Međutim, očekivanja nisu ispunjena. Za osam mjeseci 1892. godine ostvaren je neznatan promet. Svega je prodato robe u vrijednosti 3.814 forinti ili 423 forinte mjesečno. U 1893. godini promet je iznosio 5.038 for., a u 1894. godini 5.650 for., a ni kasnije nije bitno porastao.²⁷

²³ ABH, ZMF 1064/BH 1891.

²⁴ ABH, ZMF 1671/BH 1891.

²⁵ ABH, ZMF br. 2508/BH 1891.

²⁶ Isto

²⁷ ABH, ZMF br. 5727/BH 1893.

Sa ovim rezultatima nisu bili zadovoljni ni Vlada ni Filijala, pa su se zato 1906. godine dogovorili o sporazumnom prekidu poslovnih odnosa, što je Filijali dobro došlo jer je u te prostorije izložila uzorke mađarske robe.²⁸

Poslovanje sarajevske Filijale MTM i njenih agentura

Vladin povjerenik bio je ovlašten i za pregled poslovnih knjiga, tako da je svake godine radio izvještaj o poslovanju Filijale, koji bi Vlada upućivala i Zajedničkom ministarstvu finansija u Beč. Prvi izvještaj bio je dostavljen Vladi 19. decembra 1891. godine.²⁹ Iz njega se vidi da je Filijala od početka svoga rada, 1. aprila 1890. do kraja iste godine, tj. za devet mjeseci, ostvarila promet u iznosu od 51.000 forinti ili 5.666 for. mjesečno. Od 1. januara do kraja novembra 1891. godine ostvaren je promet od 101.000 for. ili 9.181 for. mjesečno. Iako promet nije dosegao očekivani nivo, Vlada je bila zadovoljna početnim rezultatima poslovanja Filijale.

Uz izvještaj o poslovanju Filijale Vlada je pisala Zajedničkom ministarstvu da je veoma pozitivno što je Filijala pridobila povjerenje domaćih trgovaca i da je pokazala visok stepen sposobnosti za razvoj trgovačkog prometa. Zato je opet izraženo uvjerenje da će se domaći trgovci povezati sa solidnim firmama u Mađarskoj i od njih nabavljati dobru robu po umjerenim cijenama, a, s druge strane, da će se i domaći proizvodi moći pod povoljnim uslovima plasirati na mađarskom tržištu.³⁰

U 1892. godini Filijala je ostvarila 159.737 for. prometa ili za 50.307 for. više nego prethodne godine. Dok je mjesečni promet 1890. godine iznosio 5.666 for., 1892. godine povećan je na 13.311 for. Povećanje prometa u 1892. godini odnosilo se najviše na prodaju građevinskog materijala, stakla i hrane. I promet agentura u Mostaru i Banjaluci označen je kao zadovoljavajući.³¹

Kao dokaz za solidno poslovanje Filijale Vlada je uzela i podatak da su u 1891. i 1892. godini bile samo dvije žalbe i to neosnovane.

Promet Filijale u 1893. godini porastao je na 454.849 for., od čega je Filijala u Sarajevu ostvarila 241.289 for., Mostarska agentura 120.196, Banjalučka 68.246 i Brčanska 25.117. Promet Filijale i tri agenture bio je, dakle, u 1893. godini za 30% veći nego u 1892. godini.³²

²⁸ ABH, ZMF br. 4567/BH 1906.

²⁹ ABH, ZMF br. 527/BH 1892.

³⁰ Isto

³¹ ABH, ZMF br. 5727/BH 1893.

³² ABH, ZMF br. 5864/BH 1894.

Iz sljedećeg popisa robe koju je kupila i plasirala sarajevska Filijala MTM vidi se šta je Sarajevo u to vrijeme uvozilo iz Mađarske:

1. Životne namirnice kao industrijski proizvodi	58.814 for.
2. Građevinski materijal i proizvodi građ. zanatstva	49.836 „
3. Gvožđe i proizvodi metalne industrije	46.950 „
4. Vino, špirit i špirituoza	36.745 „
5. Tekstilna roba	18.584 „
6. Predmeti domaćinstva	13.787 „
7. Hemijski proizvodi	11.844 „
8. Poljoprivredne sprave	2.542 „
9. Ostalo	2.182 „ ³³

U 1894. godini porastao je promet u cjelini, a naročito u Mostarskoj agenturi.³⁴ Ukupan promet je iznosio 521.557 for., a samo u Mostaru 181.050 for. Zbog uspjeha u poslovanju agentura, ukazala se potreba otvaranja novih agentura, i to, prije svega, u Bihaću i Bos. Gradiški, pa je Filijala uzela da proučava ovo pitanje. Do osnivanja agentura u ovim mjestima ipak nije došlo.

Prema mišljenju Vladinog povjerenika Rajnera, promet mađarske robe bio je znatno veći, jer su mnogi poslovi zaključeni sa domaćim trgovcima direktno, a ne preko Filijale, iako je Filijala tome doprinosila. Kada bi se cio promet uzeo u obzir, vrijednost prodate mađarske robe u 1894. u Bosni i Hercegovini iznosio bi oko jedan milion forinti.

Analizirajući troškove Filijale MTM u Sarajevu, utvrđeno je da se od provizije ona nije mogla izdržavati i da je, pored Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu koja je davala 2.000 for. subvencije, i Mađarska vlada dotirala Filijalu sa 7.000 for. Razumije se da se ovaj iznos višestruko vraćao Mađarskoj vladi iz sve većeg prometa mađarske robe u BiH.

Porast prometa zaustavljen je 1895. godine i zabilježio je pad od 13.392 for.³⁵ Pad prometa bio je naročito osjetan u Sarajevu. Upravitelj Filijale Kner objašnjavao je ovu pojavu činjenicom da Zemaljska vlada favorizuje domaću industriju, te da je stoga samo na pivu, žestokim pićima i petroleju Filijala smanjila promet za 20.824 for. Stoga je on tražio da se u Sarajevu, koje je postalo vrlo značajno tržište za plasman industrijske robe, prednost daje Filijali, jer bez takve pomoći ona neće postići raniji nivo prometa. Vlada je sa svoje strane isticala da je uzrok opadanju prometa bolest upravitelja Knera, koji se, i pored svojih sposobnosti, nije mogao dovoljno angažovati u radu Filijale.

Pad prometa zaustavljen je već 1896. godine i na nivou od oko 600.000 for. zadržao se, uglavnom, i ubuduće.³⁶ U 1897. godini zabilježila je mostarska agentura osjetan pad prometa, pošto je rod grožđa

³³ Isto

³⁴ ABH, ZMF br. 4278/BH 1895.

³⁵ ABH, ZMF br. 3787/BH 1896.

³⁶ ABH, ZMF 9675/BH 1897.

i duvana podbacio, pa je zato i kupovna moć stanovništva opala. Osim toga, Mostar se snabdijevao i iz Trsta preko Metkovića.³⁷

Iako je MTM preko Filijale u Sarajevu i agenture u Mostaru, Banjaluci, Brčkom i Tuzli ostvario značajan promet plasmanom mađarske robe u Bosni i Hercegovini, Mađarska vlada ipak nije bila zadovoljna tretmanom njene industrije prilikom podmirjenja potreba okupacione uprave i erara u Bosni i Hercegovini. Povodom toga održana je polovinom 1900. godine u Budimpešti i sjednica sa koje je upućena žalba ministru Zajedničkih finansija Kalaju zbog navodne zapostavljenosti mađarske industrije u Bosni i Hercegovini. Prema mišljenju ministra mađarske trgovine, nedovoljan plasman mađarske robe nije posljedica njene slabe konkurentske sposobnosti, nego što se mađarskoj industriji ne dopušta da slobodno konkuriše na bosanskohercegovačkom tržištu. On je tvrdio da uprava Bosne i Hercegovine prilikom nabavke robe za javne potrebe obavještava samo poznate firme iz Austrije, a da mađarska preduzeća i ne saznaju za licitaciju. Zato je predložio da se Mađarskoj odredi kvota učešća u dobavi svih pojedinih artikala za zajedničke potrebe Bosne i Hercegovine.

Kalaj je na ovo odgovorio da se sve firme u Monarhiji redovno obavještavaju o licitacijama, a da mađarske, obzirom na postojanje Filijale MTM koja daje informacije, imaju čak i prednost. Dalje je dokazivao da se ponekad angažuju poznate firme i uz nešto veću cijenu, a odbijaju se one koje nisu stekle ugled. Nekada se vodi računa i o mogućnosti transporta i rokovima isporuke. U pogledu zahtjeva Mađarske vlade da se odredi kvota učešća u dobavi robe za javne potrebe u Bosni i Hercegovini, Kalaj je to ocijenio kao nemoguće.³⁸ Uz ovaj odgovor dostavljeni su i podaci iz kojih se vide vrste i vrijednost robe koje su za potrebe uprave i erara u Bosni i Hercegovini kupljene u periodu od 1896. do 1900. godine u Austriji, odnosno u Mađarskoj.³⁹ Vrijednost te robe iznosila je:

Za Austriju:				Za Mađarsku:	
1896. godine	3,737.160	kruna	ili 77%	1,109.036	ili 23%
1897. „	28,827.314	„	„ 66%	1,487.690	„ 34%
1898. „	3,543.802	„	„ 64%	2,019.174	„ 36%
1899. „	5,539.532	„	„ 71%	2,230.216	„ 29%
1900. „	6,709.301	„	„ 58%	4,794.976	„ 42%

Prema ovim podacima, Austrija je podmirivala u navedenom petogodišnjem periodu prosječno 66% javnih potreba u Bosni i Hercegovini, dok je ostatak podmirivala mađarska industrija. Ovaj odnos je potpuno realan obzirom da je Austrija bila znatno razvijeniji dio Monarhije, pa je zato i plasirala više svoje robe. Očigledno se radilo o nezajmljivosti mađarskih kapitalističkih krugova, koji su bili nezadovoljni ostvarenim profitima.

³⁷ ABH, ZMF br. 4918/BH 1898.

³⁸ ABH, ZMF br. 9411/BH 1900.

³⁹ Isto

Nakon osmogodišnje djelatnosti Filijale MTM i njenih agentura u Bosni i Hercegovini došlo je 1898. godine do reorganizacije u poslovanju MTM. Mađarska vlada je odlučila da komercijalne poslove i zastupništva prenese sa MTM na Mađarsko trgovačko akcionarsko društvo, koje je imalo svoje filijale i u Bosni i Hercegovini. Već iduće godine zaključen je ugovor između MTM i navedenog akcionarskog društva, po kome je MTM trebao da preda sve svoje agende o poslovnim odnosima i privrednim informacijama, kao i materijale izložbe.⁴⁰ Zajedničko ministarstvo finansija postavilo je uslove u vezi toga ugovora i obavezalo:

— da Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu i dalje pridržava pravo da daje saglasnost za postavljanje funkcionera u filijalama Mađarskog trgovačkog akcionarskog društva,

— da se i dalje zadrži prodajna izložba predmeta bosanskohercegovačke erarne proizvodnje (ćilimi i predmeti umjetničkog zanatstva) i

— da Zemaljska vlada i dalje plaća subvenciju u iznosu od 2.000 forinti.⁴¹

Prenosom trgovačkih poslova sa Filijale Mađarskog trgovačkog muzeja na Mađarsko trgovačko akcionarsko društvo, završila se djelatnost ovoga Muzeja u Bosni i Hercegovini, jer, osim poslovne, isključivo privredne aktivnosti, drugih aktivnosti nije ni bilo. Tako je pod firmom jedne kulturne ustanove vršena prodaja mađarske robe u Bosni i Hercegovini, jer, osim poslovne, isključivo privredne aktivnosti, drugih aktivnosti nije ni bilo. Tako je pod firmom jedne kulturne ustanove vršena prodaja mađarske robe u Bosni i Hercegovini, od čega je korist imala samo mađarska industrija, pošto obaveze da se omogući i plasman proizvoda iz Bosne i Hercegovine u Mađarskoj ovaj Muzej nije ispunjavao.

Djelatnost Austrijskog trgovačkog muzeja u Bosni i Hercegovini

Prve veze Austrijskog trgovačkog muzeja iz Beča sa Bosnom i Hercegovinom uspostavljene su još 1892. godine, i to na inicijativu Zajedničkog ministarstva finansija. Ovo Ministarstvo je tražilo da Muzej iz svoje bogate zbirke mustri i uzoraka raznih orijentalnih predmeta pošalje neke od ovih predmeta Ateljeu za umjetničke zanate u Sarajevu, koji bi poslužili kao uzorci za izradu sličnih predmeta, naročito u tehnici tauširanja i inkrustacije. Osim toga, predloženo je i da Muzej pomogne sarajevskom i drugim ateljeima za umjetničke zanate da uspostave poslovne veze sa gradovima u Monarhiji i u inostranstvu. Za ovu uslugu Ministarstvo je nudilo Muzeju godišnji paušal od 600 forinti.⁴²

⁴⁰ ABH, ZMF br. 8854/BH 1899.

⁴¹ Isto

⁴² ABH, ZMF br. 1847/BH 1892.

U pogledu svoje poslovno-privredne djelatnosti Austrijski trgovački muzej je nastupio u Bosni i Hercegovini znatno kasnije od Mađarskog trgovačkog muzeja. Austrijski poslovni krugovi nastojali su da intenziviraju trgovačke veze sa Bosnom i Hercegovinom, jer je i kod njih postojala sumnja da je mađarska roba favorizovana na tržištu Bosne i Hercegovine. U tom smislu pokrenulo je akciju Austrijsko eksportno društvo i predložilo stvaranje svoje agenture u okupiranoj Bosni i Hercegovini. Čak su i u austrijskom parlamentu poslanici tražili objašnjenje uzroka slabog plasmata austrijske industrijske robe u Bosni i Hercegovini.⁴³ Da bi udovoljio ovome zahtjevu, austrijski ministar trgovine predložio je da se u Bosni i Hercegovini osnuje mreža ekspozitura Austrijskog trgovačkog muzeja, čiji bi glavni zadatak bio da unapređuju tržište austrijskih industrijskih i zanatskih proizvoda. Ovim ekspoziturama bi upravljao Muzej, a poslove bi obavljao preko Trgovačkog i transportnog akcionarskog društva, ranije firma Šmarda, Roter i Peršić.⁴⁴

Djelatnost ekspozitura Austrijskog trgovačkog muzeja svodila bi se na sljedeće:

1. ispitivanje mogućnosti plasmata austrijskih proizvoda, izvještavanje o konkurentskim uslovima i uzansama, nabavci mustara i sl.;
2. davanje informacija o nabavnim mogućnostima i izvorima nabavke poljoprivrednih proizvoda i sirovina;
3. staranje da se mirno rješavaju sporovi između interesenata jedne i druge strane, utjerivanje zahtjeva, preuzimanje zastupstva pri stečaju itd.;
4. izvještavanje o plaćanju, opštim kreditnim odnosima, a po želji, i o bonitetu pojedinih firmi;
5. izvještavanje o raspisivanju i postupcima u oblasti liferacija za Zemaljsku vladu Bosne i Hercegovine, zastupanje i potpomaganje austrijskim reflektantima u ovim pitanjima;
6. preuzimanje naplate i prodaje austrijskih proizvoda i
7. eventualno otvaranje izložbe uzoraka u Sarajevu i Mostaru.⁴⁵

Dužnost ovih ekspozitura su još detaljnije navedene u sporazumu zaključenom između Austrijskog trgovačkog muzeja i Trgovačkog transportnog akcionarskog društva u Beču.⁴⁶ Prema ovome sporazumu djelatnost ovih ekspozitura je nešto šira od djelatnosti Filijale MTM u Bosni i Hercegovini, ali i jedan i drugi muzej su imali isti cilj: plasman proizvoda svoje zemlje u Bosni i Hercegovini, dok nikakva kulturna djelatnost nije ni pominjana ni obavljana. Kod Austrijskog trgovačkog muzeja ne pominju se ni obaveze da pomaže plasmanu proizvoda Bosne i Hercegovine na austrijskom tržištu.

Austrijski ministar trgovine, u čijoj je nadležnosti bio ovaj Muzej, tražio je od Zajedničkog ministarstva finansija da preko Ze-

⁴³ ABH, ZMF br. 9680/BH 1905.

⁴⁴ ABH, ZMF br. 5513/BH 1905.

⁴⁵ Isto

⁴⁶ ABH, ZMF br. 11197/BH 1905. (Sporazum između Austrijskog trgovačkog muzeja i Trgovačkog i transportnog akcionarskog društva u Beču).

maljske vlade za Bosnu i Hercegovinu obezbijedi Muzeju isti tretman kao i MTM, tj. da mu odobri subvenciju u iznosu od 2.000 forinti godišnje.

Nakon osnivanja ekspozitura Austrijskog trgovačkog muzeja u Kairu, Aleksandriji, Skadru, Podgorici itd.⁴⁷ prišlo se osnivanju ekspozitura u Bosni i Hercegovini. Do početka 1906. godine osnovane su ekspoziture u Sarajevu, Mostaru, Bosanskom Brodu, Banjaluci, Brčkom, Travniku, Donjoj Tuzli, Foči, Goraždu i Višegradu.⁴⁸

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu tražila je da preko svog povjerenika na isti način nadzire rad ekspozitura Austrijskog trgovačkog muzeja, kao što je nadzirala rad Filijale MTM.⁴⁹ Tom zahtjevu se usprotivilo Austrijsko ministarstvo trgovine, a i Zajedničko ministarstvo finansija, koji su uvjerali Vladu da se rad Trgovačkog transportnog akcionarskog društva već nadzire i da stoga nije potrebno da to i Vlada čini.

Djelatnost ova dva trgovačka muzeja u Bosni i Hercegovini, kao što smo naveli, ni po čemu se ne razlikuje od djelatnosti velikog broja stranih kapitalističkih preduzeća koja su djelovala u to vrijeme u BiH. Cilj je bio isti: da se maksimalno iskoristi tržište BiH i izvuče što veći profit. Razlika je samo u tome što su u ovom slučaju trgovački muzeji, kao kulturne institucije koje finansira država, upregnuti u red kolonijalnih eksploatatora Bosne i Hercegovine.

Pokušaj osnivanja trgovačkog muzeja u Sarajevu

Da bi zaštitili svoje staleške interese i radili na unapređenju trgovine, sarajevski trgovci su 1906. godine osnovali Trgovačko društvo Bosne i Hercegovine.⁵⁰ Broj članova Društva je već sledeće godine porastao na 400, tako da je Trgovačko društvo postalo najvažnija asocijacija u privredi i tu je ulogu imalo sve do osnivanja Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu 1909. godine. Društvo je pokrenulo mnoge inicijative i doprinijelo rješavanju niza krupnih pitanja u oblasti trgovine. Tako je Društvo postavilo zahtjev da se osnuje Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu, da se ukinu konzumna društva, zatim je pokrenulo izgradnju parnog mlina u Sarajevu, dalo inicijativu za osnivanje tvornice konzervi itd. Između tih brojnih inicijativa, ovdje ćemo navesti samo kako je Trgovačko društvo BiH pokrenulo ideju za osnivanje trgovačkog muzeja u Sarajevu.

Veze sa razvijenim tržištem Austro-Ugarske Monarhije stvorile su uvjerenje i kod naših trgovaca da je neophodno i za Bosnu i Hercegovinu da svoju robu prodaje na savremeniji način. U tom pogledu

⁴⁷ ABH, ZMF br. 7315/BH 1905.

⁴⁸ ABH, ZMF br. 523/BH 1906.

⁴⁹ ABH, ZMF br. 10471/BH 1905. i 1396/BH 1906.

⁵⁰ Izvještaj o radu Trgovačkog društva Bosne i Hercegovine za 1907. god.

najvažnije je bilo da se kupcima omogući da se na jednom mjestu upoznaju sa mogućnostima ponude i da im se pruži prilika da robu odaberu. Naši domaći proizvodi izlagani su i do tada na raznim sajmovima, kao, na primjer, 1896. godine u Budimpešti, 1900. godine u Parizu itd., ali je trebalo organizovati stalnu izložbu domaće robe koja se nudi kupcima. Koliki značaj imaju ovakve izložbe, uvjerali su se naši trgovci na primjeru Filijale Mađarskog trgovačkog muzeja u Sarajevu, koja je imala stalnu izložbu uzoraka mađarske robe, zatim komercijalni značaj Zagrebačkog sajma, koji su i naši trgovci posjećivali, te niz drugih sajmova i stalnih izložbi u Zapadnoj Evropi.

Ugledajući se na druge i u želji da se i sami orijentišu na savremeniji način ponude robe, sarajevski trgovci odlučili su da preko Trgovačkog društva Bosne i Hercegovine zatraže od Zemaljske vlade za BiH dozvolu i pomoć za osnivanje trgovačkog muzeja u Sarajevu.⁵¹ Zahtjev, potpisan od predsjednika Društva Riste Besarovića i sekretara Bernarda Klajna, upućen je 5. septembra 1907. godine i njegov sadržaj svodio se, uglavnom, na sljedeće:

Najprije se konstatuje da je nastupio vijek trgovine, jer se ranije nikada nije vodila takva borba za ekonomsko-trgovačku premoć, čime su diktirane i sve političke akcije velikih sila. Društvo dalje navodi da je usljed konkurencije ekonomski uspjeh za privrednike Bosne i Hercegovine bio slab, pogotovo kad je i produktivnost i iskustvo na niskom nivou. Ipak, konstatuje se u ovoj predstavi, proizvodi Bosne i Hercegovine su traženi i mogu naći kupca, ali se postavlja i pitanje kako ispitati potrebe i ukus kupaca, kako uz što bolje uvjete robu proturiti, ponuditi kupcu i prodati.

Imajući sve to u vidu, Trgovačko društvo je došlo do uvjerenja da bi za zadovoljenje tih savremenih potreba trgovine najviše odgovarao trgovačko-obrtnički muzej sa sjedištem u Sarajevu. Muzej je zamišljen kao stalna izložba uzoraka svih vrsta proizvoda koji se proizvode u Bosni i Hercegovini, kao i uzoraka one strane robe koja se traži u Bosni i Hercegovini. Pored toga, bile bi izložene i razne sirovine koje posjeduje Bosna i Hercegovina. Muzej bi davao interesima obavještenja o tome koja se roba proizvodi u Bosni i Hercegovini i po kakvoj cijeni se prodaje, zatim pod kakvim uslovima se može nabaviti uvožena roba itd. Tu se, prema zamisli Društva, mogla najbolje uporediti ponuda i tražnja pojedinih proizvoda, što je moglo da posluži kao orijentacija u politici investiranja u nova preduzeća.

Uz muzej bi, prema ovoj zamisli, postojao i posrednički biro gdje bi se sklapali trgovački ugovori o kupoprodaji industrijskih i zadatskih proizvoda, kao i prodaji sirovina i poljoprivrednih proizvoda. Razumije se, da u jednoj predstavi nije moglo sve da se kaže o funkciji trgovačkog muzeja, pa je zato i rečeno da će se djelatnost muzeja stalno proširivati.

Trgovačko društvo Bosne i Hercegovine očekivalo je velike koristi od trgovačkog muzeja. Muzej bi naročito pomogao sitnom proizvođaču-zanatliji da ekonomski ojača, oživjela bi najvažnija privredna

⁵¹ ABH, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu br. 147.439/1907.

grana — trgovina, što bi svakako doprinijelo i opštem ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine. Jer, prema mišljenju Društva, jedan od najglavnijih uzroka zaostalosti Bosne i Hercegovine jeste neadekvatan plasman i niske cijene njenih proizvoda.

Posebno je istaknut i kulturni značaj budućeg muzeja, koji bi svojom funkcijom pomogao obrazovanju privrednika, podizanju njihovog ukusa, omogućio bi im korištenje tuđih pozitivnih iskustava i razvio smisao za poslovnost.

Za rad budućeg muzeja trebalo je obezbijediti prostorije, pa je traženo da Zemaljska vlada pruži pomoć za izgradnju posebne zgrade za muzej, navodeći da su, osim Austro-Ugarske Monarhije, i druge prosvijećene zemlje, kao: Njemačka, Francuska, Engleska i druge žrtvovala u tu svrhu velike sume novaca, što im se u kratkom roku veoma isplatilo. Traženo je alternativno: da Zemaljska vlada sama izgradi zgradu za muzej, a Trgovačko društvo da vraća uložena sredstva u vidu godišnjih rata ili da Vlada pruži samo izvjesnu pomoć, a Društvo samo da gradi zgradu.

Zemaljska vlada nije o ovome mogla sama odlučiti pa je zahtjev Trgovačkog društva uputila Zajedničkom ministarstvu finansija u Beč.⁵² Uz to je Vlada dala i svoje mišljenje o ovome zahtjevu, a to je da sa osnivanjem trgovačkog muzeja ne treba žuriti, iako je priznala potrebu i svrsishodnost osnivanja ovakve institucije. Zato je predložila da se osnivanje muzeja odgodi do osnivanja trgovačke i obrtničke komore, za što su pripreme već vršene, pa da onda Društvo i Komora zajednički rade na tome. Sa prijedlogom Vlade složilo se i Zajedničko ministarstvo finansija pa je tako osnivanje muzeja odgođeno.

Godine 1909. osnovana je Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu, ali pitanje osnivanja trgovačkog muzeja nije više nikada ozbiljno pokretano za vrijeme austrougarske uprave, zbog očigledno hladnog prijema na koji je ta ideja naišla kod nadležnih vlasti. Kasnije, za vrijeme stare Jugoslavije, ideja o otvaranju trgovačkog muzeja u Bosni i Hercegovini potpuno je napuštena.

Činjenica da se u Bosni i Hercegovini nije za cijelo vrijeme austrougarske okupacije i bivše Jugoslavije organizovala moderna trgovina i ponuda domaćih proizvoda, ukazuje na još jedan uzrok njene privredne zaostalosti. Svoja prirodna bogatstva i značajne poljoprivredne, industrijske i zanatske proizvode Bosna i Hercegovina je prodavala po nerealno niskim cijenama, pri čemu je njoj uvijek ostajalo najmanje dobiti. Tako zaostala trgovina nije ni mogla da pospješi brži razvoj drugih privrednih grana u Bosni i Hercegovini.

⁵² ABH, ZMF br. 12843/BH 1907.

REZIME

Okupacijom od strane Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine, Bosna i Hercegovina je postala veoma privlačno tržište za plasman industrijske robe, pa su austrijski i mađarski privrednici nastojali da ovu mogućnost maksimalno iskoriste. Posebnu ulogu u plasmanu robe na bosanskohercegovačkom tržištu imali su Mađarski trgovački muzej iz Budimpešte i Austrijski trgovački muzej iz Beča. Prvi je osnovao svoju filijalu u Sarajevu 1890. godine, a zatim i agenture u Mostaru, Banja Luci, Brčkom i Tuzli, dok je drugi muzej počeo svoju djelatnost u Bosni i Hercegovini 1906. godine.

Iz podataka o prometu vidi se da je Mađarski trgovački muzej ostvarivao plasman mađarske robe u godišnjem iznosu od oko 600.000 forinti, a mimo Muzeja prodavano je još skoro tolika vrijednost mađarske robe. Iako se ovdje radilo o kulturnim ustanovama, one su to u Bosni i Hercegovini bile samo po imenu, jer nisu ništa radile u smislu obrazovanja proizvođača i trgovaca, razvijanju ukusa potrošača i proizvođača robe, primjeni tuđih iskustava i sl. Takođe, ova dva muzeja nisu ništa učinili na plasmanu proizvoda Bosne i Hercegovine na tržištima Monarhije, što su po ugovoru bili dužni i zbog čega su od Zemaljske vlade i dobivali subvencije.

Trgovačko društvo Bosne i Hercegovine pokušalo je 1907. godine da u Sarajevu osnuje trgovački muzej, jer su se i domaći trgovci uvjerali u ogroman značaj ovakvih ustanova. Razrađena je bila i koncepcija djelatnosti muzeja i mehanizam finansiranja izgradnje zgrade muzeja, ali su Zemaljska vlada i Zajedničko ministarstvo u Beču odgodili ostvarenje tog prijedloga i brigu o tome prenijeli na buduću Trgovačku i obrtničku komoru, koja ovu inicijativu nije iskoristila.

RÉSUMÉ

Par l'occupation de la monarchie austro-hongroise en 1878, la Bosnie et Herzégovine est devenue un marché très attirant pour le placement des marchandises industrielles, de sorte que les industriels autrichiens et hongrois cherchaient à profiter de cette possibilité au maximum. Le rôle particulier dans le placement des marchandises sur le marché de Bosnie et Herzégovine a été joué par le Musée commercial de Hongrie, de Budapest, et le Musée commercial d'Autriche, de Vienne. Le premier a fondé sa filiale à Sarajevo en 1890, et ensuite également ses agences à Mostar, Banja Luka, Brčko et Tuzla, tandis que le second musée a commencé son activité en Bosnie et Herzégovine en 1906.

D'après les données sur la circulation, on voit que le Musée commercial de Hongrie réalisait le placement de marchandises hongroises dans le montant annuel d'environ 600 000 florins, et en dehors du Musée on vendait presque la même valeur de marchandises hongroises. Bien qu'il s'agissait ici des institutions culturelles, elles ne remplissaient leur fonction que par le nom, car elles ne faisaient rien au sens de l'instruction de producteurs et de commerçants, au sens du développement du goût des consommateurs et des producteurs de marchandises, de la mise en pratique des expériences d'autrui, etc. Ces deux musées ne faisaient rien non plus, sur le placement des produits de Bosnie et Herzégovine sur les marchés de la Monarchie, ce qu'ils étaient obligés de faire d'après l'accord commercial, et à cause de quoi ils obtenaient des subventions du Gouvernement national.

La société commerciale de Bosnie et Herzégovine a essayé en 1907, de fonder à Sarajevo le musée commercial, car les commerçants du pays s'étaient persuadés de la grande importance de pareilles institutions. La conception de l'activité du musée a déjà été élaborée, ainsi que le mécanisme du financement de la construction du musée, mais le Gouvernement national et le Ministère commun à Vienne ont différé la réalisation de cette proposition et le soin a été transmis sur la future Chambre de commerce et de métiers, qui n'a pas profité de cette initiative.